

implementation and experimental verification of the system of labor rehabilitation of persons with disabilities.

Key words: labor rehabilitation, criteria base of research, persons with disabilities, youth with special needs, rehabilitation centres.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2017 р.

Прийнято до друку 24.11.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Рассказова О. І.

УДК 321.7:351.96

С. В. Сапіга

РОЛЬ ДОРОСЛИХ ЛІДЕРІВ-СКАУТІВ У РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКІВ-ЧЛЕНІВ СКАУТСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Особлива увага щодо процесу розвитку особистісного потенціалу має приділятися у підлітковому віці. Підлітковий вік займає важливу фазу в загальному процесі становлення людини як особистості, коли в процесі побудови нового характеру, структури та складу діяльності дитини закладаються основи свідомого поведінки, вимальовується загальна спрямованість у формуванні моральних уявлень і соціальних установок [1].

Під розвитком особистісного потенціалу підлітків ми розуміємо – стихійні та / або сплановані впливи зовнішніх та внутрішніх факторів на фізичні, інтелектуальні, емоційні, соціальні, духовні та вольові можливості підлітків.

саме скаутські громадські об'єднання дають підліткам пропозицію рівномірно розвивати всі сторони їхньої особистості, а саме: дослідити багатство їхніх можливостей та потенціалів і стати повноцінними особистостями.

Провідне місце у розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях посідають дорослі лідери-скаути. Тому в національному скаутському русі досить гостро стоїть питання щодо ролі та особливостей підготовки дорослих лідерів у скаутських громадських об'єднаннях.

У соціально-педагогічні науці роль дитячих та молодіжних організацій у соціальному вихованні особистості розкрита у працях вітчизняних науковців: Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Т. Веретенко, Н. Заверико, І. Зверєвої, Т. Журавель, А. Капської, О. Караман, О. Кузьменка, Г. Лактіонової, В. Лютого, Т. Лях, Л. Міщик, Т. Окушко, Ж. Петрочко, Л. Середюк, С. Толстоухової, І. Трубавіної, Ю. Поліщука, С. Харченка та інших.

Однак питання підготовки та ролі дорослих лідерів-скаутів у розвитку особистісного потенціалу підлітків-членів скаутських громадських об'єднань недостатньо досліджене в Україні.

Метою статті є визначення ролі та провідних компетентностей дорослих лідерів з розвитку особистісного потенціалу підлітків в скаутських громадських об'єднаннях та особливостей їх підготовки.

Поняття «потенціал» перебуває в нерозривному зв'язку з категорією «розвиток», що обумовлює його приховану динамічну природу (Г. Алл, Л. Виготський, Д. Ельконін, Г. Костюк, Д. Леонт'єв, О. Леонт'єв, С. Максименко, К. Петров, С. Рубінштейн та ін.). Потенціал існує саме як можливість, яка носить прихований характер до моменту її прояву, коли потенціал «викликається» на поверхню буття силою обставин [4].

Розвиток особистісного потенціалу можна розглядати як особистісне зростання суб'єкта, що є результатом дії трьох груп чинників. До них належать внутрішні психологічні фактори, пов'язані з індивідуально-психологічними особливостями особистості суб'єкта; мотиваційні чинники та умови, що визначають різні можливості суб'єкта; зовнішні середовищні фактори (соціально-контрольована, стихійна соціалізація); цілеспрямовані розвивальні впливи (соціальне виховання) [3].

Нами було визначено, що однією з соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків в скаутських громадських об'єднаннях є систематична робота дорослих лідерів-скаутів.

Перш за все розглянемо, хто належить до категорії дорослих лідерів в скаутингу.

Відповідно до політики Всесвітньої Організації Скаутського Руху Програма підготовки дорослих в скаутингу – «це системна програма управління дорослими ресурсами з метою підвищення ефективності, прихильності і мотивації керівництва з метою створення кращих і ефективних програм для молодих людей» [3, с. 23]. Дорослі лідери – особи віком від 18 років, відповідальні за реалізацію програми розвитку особистісного потенціалу в скаутингу, і пройшли відповідну підготовку. Дорослі в скаутингу можуть бути лідерами, волонтерами, залученими консультантами.

Розглянемо ролі дорослих лідерів в скаутських громадських об'єднаннях.

Перш за все, вони проектують життєдіяльність і функціонування скаутського об'єднання. Наприклад, це може стосуватись таких процесів:

процес ініціювання і внесення змін;

узгодження очікувань із соціальними, економічними і культурними умовами, в яких діє скаутське об'єднання;

оцінка потреб підлітків в кожній ситуації та реалізація стратегії, яка відповідає місцю і часу;

підготовка і удосконалення діяльності патрульних лідерів скаутських об'єднань;

планування і внесення змін, в залежності від рішення скаутського патруля, формування, об'єднання.

По-друге, дорослі лідери несуть відповідальність за виховну роботу та підтримку, слідкують за дотриманням і реалізацією скаутського методу.

По-третє, вони виступають в ролі організаторів розробки бачення розвитку і діяльності скаутського об'єднання на певний період, завжди нагадуючи підліткам про мету і виховні цілі, які кожен із них поставив перед собою.

По-четверте, дорослі лідери мотивують і стимулюють особистим прикладом «обов'язкову» та «проектну» діяльність в скаутському громадському об'єднанні.

І останнє, вони формують зобов'язання і вчать підлітків робити вибір, виховують і створюють такі умови, за допомогою яких підлітки проходять етапи інтеграції, автономності та самореалізації.

Важливим аспектом діяльності дорослих лідерів є здійснення систематичного моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків, які відбуваються на основі спостереження.

Моніторинг і оцінка розвитку особистісного потенціалу підлітків дорослими лідерами, на основі спостереження, потребує врахування ряду умов, а саме: час, необхідний для спілкування з підлітками, налагодження контактів із родиною, вчителями, найближчим оточенням підлітка; виважений підхід, уважність та самовіддача дорослого лідера; визначена стала кількість підлітків, за якими спостерігає конкретний дорослий лідер (на нашу думку, не більше восьми – тобто скаутська група); спостереження повинно здійснюватися протягом відповідного терміну (наприклад, 1 рік); врахування оцінки інших суб'єктів виховного процесу: батьків, вчителів, дорослих лідерів, волонтерів, які беруть участь в діяльності скаутського об'єднання; врахування думки однолітків; врахування результатів самооцінки підлітка.

Для того, щоб виконувати свої функції дорослі лідери повинні мати ряд компетентностей:

1) розуміння особливостей підліткового періоду – знати характеристики і особливості підліткового віку, знати індивідуальні особливості кожного підлітка, з урахуванням різноманітних факторів: сім'я, оточення, життєвий особистий досвід підлітка;

2) здатність встановлювати емпатійні відносини – відчувати емоційні стани підлітків, вміти співпереживати, бути готовим вислухати і давати можливість підліткам проявляти свої емоції і переживати їх разом з ними; 3) прагнення до постійного самовиховання, вдосконалення і особистісного розвитку – бути готовим змінюватись, здобувати нові знання, навички; 4) вміння здійснювати і оцінювати свою діяльність –

володіти організаційно-аналітичними навичками, допомагати іншим бути організованими і вчитись самостійно оцінювати свою діяльність;

здатність допомагати розвиватись іншим – допомагати підліткам рішенні різнопланових задач, таких як визначення особистих цілей, підтримка зусиль для їх досягнення, формування вмінь, як визначати недоліки і досягнення в особистісному розвитку, як визнавати поразки і знову робити спробу досягти мети;

розвивати місцеву громаду – сприяти розвитку громади, на особистому прикладі показувати інтерес до проблем місцевої громади та країни в цілому [1];

вміти працювати в команді – вміти працювати з іншими людьми і робити свій внесок у спільну діяльність і цінувати те, що роблять інші, бути толерантним і цінувати відмінності, які притаманні людям;

вміти знаходити і планувати час – вміти брати на себе зобов'язання щодо свого терміну в якості дорослого лідера і відповідним чином планувати свою діяльність в скаутському об'єднанні;

оцінювати і контролювати ризики – вміння прогнозувати і виявляти можливі ризики в діяльності скаутського об'єднання, вміти розпізнавати ризиковану поведінку підлітків і вміти вводити чіткі обмеження щодо можливих ризиків та планувати заходи, щодо їх попередження і подолання.

Ці ролі й компетентності дорослих лідерів були покладені в основу програми підготовки дорослих лідерів скаутських громадських об'єднань Всеукраїнської Молодіжної Громадської Організації «Національна Організація Скаутів України».

Метою скаутської програми підготовки дорослих лідерів було підвищення їх функціональної компетентності, сприяння тим самим їх прогресивному розвитку в скаутингу.

Для підготовки лідерів нами був обраний модульний підхід у навчанні на основі оптимального поєднання традиційних та інтерактивних методів. При цьому модульний підхід розглядався як процес інтеграції різних видів та форм навчання з урахуванням досвіду діяльності у скаутському русі слухачів курсу. Особливістю є те, що узгоджені у часі та упорядковані в єдиний комплекс модулі в процесі навчання дають змогу трансформувати процес відтворення набутих знань, навичок з навчальної в соціальну дійсність.

Основним завданнями модулів програми були: сприяти розумінню завдань виховного скаутського руху та усвідомлення своєї ролі в діяльності за програмою розвитку особистісного потенціалу підлітків в скаутських об'єднаннях; ознайомити з скаутськими методами та закріпити знання скаутських законів, принципів; ознайомити з психофізичними характеристиками дітей підліткового віку, надати практичні рекомендації лідерам щодо особливостей взаємодії з підлітками; дати інформацію про сфери розвитку особистості; сформувати розуміння власної відповідальності щодо особистого розвитку; надати практичні рекомендації по розробці виховних цілей для розвитку всіх компонентів розвитку особистісного потенціалу; з'ясувати що таке самоуправління в

патрулі, навчитися розподіляти доручення в патрулі, надати практичні по взаємодії дорослого лідера з патрульним лідером, визначити роль дорослого лідера по відношенню до патруля; ознайомити лідерів з теоретичними основами та принципами розвитку лідерства; визначити риси ідеального лідера, оцінити себе; навчити розвивати навичкам самоаналізу, тобто аналізу організаторських здібностей та своїх нереалізованих можливостей; формувати навички працювати в команді, розвивати вміння активного слухання, навчити різноманітним прийомам вербального і невербального спілкування, вчити спілкуватися толерантно формувати здатність приймати відповідальні рішення; навчитись розрізняти види діяльності та її значення, визначити роль дорослого лідера по відношенню і взаємодії з підлітками під час організації того чи іншого виду діяльності; надати інформацію про критерії оцінки особистісного потенціалу по всім сферам розвитку; сформувати навички і уміння ведення різних типів патрульних зборів.

За результатами впровадження програми підготовки дорослих лідерів скаутських об'єднань нами була проведена фокус-група з лідерами скаутських громадських ВМГО «НОСУ».

Під час фокус-групи були обговорені переваги і недоліки програми, основні проблеми, що виникли під час роботи з підлітками, шляхи усунення цих проблем у майбутньому, а також варіанти удосконалення програми.

Лідери скаутських об'єднань наголосили, що програма підготовки сприяла підвищенню рівня знань лідерів скаутських об'єднань щодо особливостей розвитку особистісного потенціалу підлітків та необхідності сприяння цьому процесу; розумінню необхідності в плідній співпраці з батьками систематично впроваджувати комплексну програму, застосуванням комплексу всіх видів скаутської діяльності, які спрямовані на розвиток інтелектуального, фізичного, духовного, соціального, емоційного та вольового компонентів особистісного потенціалу підлітків.

Подальшої розробки потребують питання формування готовності дорослих лідерів-скаутів до розвитку особистісного потенціалу різних вікових груп дітей в скаутських громадських об'єднаннях.

Список використаної літератури

- Лях Т. Л.** Європейський досвід підготовки дослідників і практиків із розвитку та організації місцевих громад / Т. Л. Лях, А. О. Попова // Освітологічний дискурс: електронне наукове фахове видання. – 2017. – №1. – С. 145–154. **2. Лях Т. Л.** Організація дозвілля дітей студентами-волонтерами державних та неурядових організацій / Т. Л. Лях, В. Ю. Качуровська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2016. – №22. – Серія «Соціальна робота». – С. 77–
- 3. Міляєва В. Р.** Розвиток потенціалу особистості в умовах сучасного освітнього середовища / В. Р. Міляєва, Н. К. Лебідь, Ю. В. Бреус //

Вісник Одеського національного університету : зб. наук. ст. – 2013. – Вип. 18. Психологія. – С. 53–59. 4. **Молодежная** программа. Руководство по разработке программы. Краткий обзор [Электронный ресурс] / Региональное Бюро Евразии. – Режим доступа : <http://www.ukrscout.org/index.php/uk/biblioteka-skaut-lidera/finish>.

Сапіга С. В. Роль дорослих лідерів-скаутів у розвитку особистісного потенціалу підлітків-членів скаутських громадських об'єднань

статті автор наголошує на важливості розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, підкреслюючи, що підлітковий вік є важливою фазою в загальному процесі становлення людини як особистості. Розглядаючи розвиток особистісного потенціалу підлітків, автор наголошує на ролі дорослих лідерів громадських скаутських об'єднань в організації цього процесу. Він акцентує увагу на визначенні ролей та розвитку компетентностей дорослих лідерів, які б сприяли ефективному впровадженню програм з розвитку особистісного потенціалу підлітка в скаутських громадських об'єднаннях. Автор акцентує на важливості впровадження програми з підготовки дорослих лідерів скаутських громадських об'єднань, з метою підвищення їх функціональної компетентності, сприяння тим самим їх прогресивному розвитку в скаутингу. На цій основі автор виділяє такі завдання програми підготовки дорослих лідерів скаутських громадських об'єднань: сприяння розумінню завдань виховного скаутського руху та усвідомлення ролі дорослого лідера в скаутській діяльності; ознайомлення зі скаутськими методами та закріплення знань скаутських законів, принципів; ознайомлення з психофізичними характеристиками дітей підліткового віку, надання практичних рекомендацій лідерам, щодо особливостей взаємодії з підлітками; інформування про сфери розвитку особистості; формування розуміння власної відповідальності щодо особистого розвитку, тощо.

Ключові слова: розвиток особистісного потенціалу, скаут, скаутське громадське об'єднання підліток, дорослі лідери, ролі дорослих лідерів, компетентності, програма підготовки дорослих лідерів.

Сапіга С. В. Роль взрослых лидеров-скаутов в развитии личностного потенциала подростков-членов скаутских общественных объединений

статье автор подчеркивает важность развития личностного потенциала подростков в скаутских общественных объединениях, акцентируя внимание на том, что подростковый возраст является важной фазой в общем процессе становления человека как личности. Рассматривая развитие личностного потенциала подростков, автор отмечает роль взрослых лидеров общественных скаутских объединений в организации этого процесса. Он обращает внимание на определение

ролей и развитие компетенций взрослых лидеров-скаутов, которые бы способствовали эффективному внедрению программ по развитию личностного потенциала подростка в скаутских общественных объединениях. Автор подчеркивает важность внедрения программы по подготовке взрослых лидеров-скаутов в скаутских общественных объединениях с целью повышения их функциональной компетентности, что, в свою очередь, оказывает содействие их прогрессивному развитию скаутинге. На этой основе автор выделяет задачи программы подготовки взрослых лидеров скаутских общественных объединений: содействие пониманию задач воспитательного скаутского движения и осознание роли взрослого лидера в скаутской деятельности; ознакомление со скаутскими методами и закрепление знаний скаутских законов, принципов; ознакомление с психофизическими характеристиками детей подросткового возраста, предоставление практических рекомендаций лидерам об особенностях взаимодействия с подростками; информирование о сферах развития личности; формирование понимания собственной ответственности за перспективное развитие в скаутинге и т.д.

Ключевые слова: развитие личностного потенциала, скаут, скаутское общественное объединение, подросток, взрослые лидеры, роли взрослых лидеров, компетентность, программа подготовки взрослых лидеров.

Sapiga S. The Role of Adult Scout Leaders in Developing the Personal Potential of Adolescent Members of Scout Public Associations

In the article the author emphasizes the importance of developing the personal potential of adolescents in scouting public associations, emphasizing that adolescence is an important phase in the overall process of becoming a person as a person. Considering the development of the personal potential of adolescents, the author notes the role of adult leaders of public scout associations in organizing this process. The author drew attention to the definition of roles and the development of competences of adult scout leaders that would contribute to the effective implementation of programs to develop the teenager's personal potential in scouting public associations. The article emphasizes the importance of introducing a program for the training of adult scout leaders in scouting public associations in order to increase their functional competence, which in turn supports their progressive development in scouting. On this basis, the author singles out the tasks of the program for the training of adult leaders of scouting public associations: promoting understanding of the tasks of the educational scout movement and understanding the role of the adult leader in scouting; acquaintance with scout methods and consolidation of knowledge of scout laws, principles; familiarization with the psycho-physical characteristics of adolescent children, providing practical recommendations to leaders on the specifics of interaction with adolescents; information about the areas of personal development;

formation of an understanding of one's own responsibility for future development in scouting, etc.

Key words: development of personal potential, scout, scout public association, adolescent, adult leaders, roles of adult leaders, competence, adult leaders training program.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2017 р.

Прийнято до друку 24.11.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Безпалько О. В.

УДК 616-084-0583

Т. П. Спіріна, Л. О. Тимошенко

ПРОФІЛАКТИКА ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ У ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Україна, за результатами опитування Всесвітньої організації охорони здоров'я, посідає перше місце в списку серед інших країн за рівнем вживання алкоголю серед неповнолітніх. Проблема алкоголізму серед підлітків є дуже актуальною, оскільки підлітковий алкоголізм призводить до значних фізичних руйнацій несформованого організму, до розвитку тяжких психічних захворювань, до погіршення подальшої соціальної адаптації та соціальної деградації молодого людини.

Проблеми алкоголізму привертають увагу багатьох науковців. Причини існування розгляданого явища та його попередження висвітлено у дослідженнях В. Заславського, С. Климової, Н. Максимової, О. Минка, А. Шаповала. Проблеми алкогольно залежних сімей вивчають В. Дунаєвський, О. Єришев, Б. Лебедев, Ю. Лисицин. Дослідженню впливу алкогольної залежності батьків на психологічний стан дітей та їх соціалізацію присвячені наукові праці Т. Бойченко, Г. Здравомислова, Т. Круцевича, М. Оржеховської, Ю. Похолінчука, І. Смірної.

Аналізу вживання алкоголю як фактора детермінації правопорушень присвячені праці В. Бурдіна, О. Кашкарова, В. Леня, С. Мірошниченка, А. Піонтковського, О. Шигоніна. Основи соціально-педагогічної роботи з дітьми схильними до вживання алкоголю вивчалися В. Грушко, Н. Максимовою, О. Яременком.

Збільшення чисельності негативних явищ в молодіжному середовищі засвідчує необхідність більш детального дослідження різних аспектів попередження вживання підлітками та молоддю психоактивних речовин. Це і спонукало нас до вивчення питання профілактики підліткового алкоголізму.